

ראש השנה או ראשית השנה? / הרב יואל בן-נון

א. ה'שנה' בתורה

חז"ל קוראים לאחד בתשרי - ראש השנה. ברם, כינוי זה אינו נזכר בתורה, ולא עוד, אלא שפסוקים אחדים בתורה סותרים בבירור את האפשרות להתייחס ליום זה כאל תחילת השנה. בכמה פסוקים בתורה נאמר במפורש שהשנה מסתיימת בחג הסוכות:

וחג הקציר בכורי מעשיך אשר תזרע בשדה וחג האסף בצאת השנה באסףך את מעשיך מן השדה (שמות כ"ג, טז).

וחג שבעת תעשה לך בכורי קציר חטים וחג האסף תקופת השנה [= סיום ההקפה = השנה] (שם ל"ד, כד).

מקץ שבע שנים במעד שנת השמטה בחג הסוכות (דברים ל"א, ו).

בפרשיות המועדים השונות, נמצאים חג הסוכות ושמיני עצרת תמיד בסוף השנה. כך בפרשת אמור (ויקרא כ"ג), כך בפרשת פינחס (במדבר כ"ט) וכך גם בפרק המועדים בדברים ט"ז, שם הסיכום הוא:

שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך את פני ה' אלוהיך במקום אשר יבחר בחג המצות ובחג השבעות ובחג הסוכות... (דברים ט"ז, טז).

לפי כל הפסוקים האלה, חג האסף (= חג הסוכות) הוא סוף השנה, והשנה החדשה מתחילה אחרי סוכות.

לנושא זה צריך להוסיף, כמובן, את העובדה ש"יום התרועה" הוא אחד בחודש השביעי (ויקרא כ"ג, כד; במדבר כ"ט, א), ואיננו החודש הראשון. החודש הראשון הוא חודש האביב (שמות י"ב, ב; י"ג, ד), וראש החודש השביעי הוא "יום תרועה", אך אין הוא נקרא בתורה 'ראש השנה'!

הפרשיות שהזכרנו מתוך כל חומשי התורה, מעידות באחדות מלאה שהשנה מתחילה אחרי סוכות. סתירות וניגודים ובחינות שונות יש בתורה בנושאים רבים מאוד - אך לא בנושא זה. העדות ברורה וחדה, והיא סותרת, לכאורה, את המסורת שבידינו.

לכאורה, היינו מצפים, ש"ראש חדשים" (= חודש האביב) יהיה בתורה 'ראש השנה'. אך גם דבר זה אינו נכון: לפי כל הפסוקים שהבאנו לעיל, חג הסוכות הוא סוף השנה, וה"שנה" שבתורה מתחילה מיד אחריו. יתר על כן, קבוצות פסוקים נוספת מוכיחה, שה"שנה" בתורה היא שנה חקלאית, והיא מתחילה בעונת הזרע, וביורה:

עד כל ימי הארץ זרע וקציר וקר וחם וקיץ וחרף ויום לילה לא ישבתו (בראשית ח', כב).

ושש שנים תזרע את ארצך ואספת את תבואתה. והשביעת תשמטנה ונטשתה ואכלו אביני עמך... (שמות כ"ג, י-יא).
שש שנים תזרע שדך ושש שנים תזמר כרמך ואספת את תבואתה. ובשנה השביעת שבת שבתון יהיה לארץ שבת לה' שדך לא תזרע וכרמך לא תזמר. את ספיח קצירך לא תקצור ואת ענבי נזירך לא תבצר שנת שבתון יהיה לארץ (ויקרא כ"ה, ג-ה).

וספרת לך שבע שבתת שנים... וקדשתם את שנת החמשים שנה... יובל היא שנת החמשים שנה תהיה לכם לא תזרעו ולא תקצרו את ספיחיה ולא תבצרו את נזריה (שם, ח-יא).

במספר שנים אחר היובל תקנה מאת עמיתך במספר שני תבואת ימכר לך... (שם, טו).

כי הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה... ארץ הרים וגבעות למטר השמים תשתה מים אשר ה' אלהיך דרש אתה תמיד עיני ה' אלהיך בה מרשית השנה ועד אחרית שנה. והיה אם שמע תשמעו את מצותי... ונתתי מטר ארצכם בעתו יורה ומלקוש ואספת דגנך ותירשך ויצהרך (דברים י"א, י-טו).

גם כאן אנו מוצאים עדות אחת, תואמת ומכוונת, שהשנה בתורה היא חקלאית, והיא מתחילה בעונת הזרע, ובגשם הראשון, הוא היורה; לפיכך, "מר[א]שית השנה ועד אחרית שנה" פירושו: "יורה ומלקוש" (דהיינו, עונת הגשמים),

ואסיף הדגן, התירוש והיצהר (דהיינו, ימי החמה והאסיף). שנה כזאת מתחילה ומסתיימת בחודש מרחשוון - שבו מתחיל היורה, ובו מוסקים את הזיתים - ולא בתשרי, לכאורה. הפסוקים על חג הסוכות (= חג האסיף) בסוף השנה, והפסוקים על הזרע עם תחילת עונת הגשמים (= היורה) בראשית השנה, מתאימים בפשטות אלה לאלה, ולכאורה אין הם עולים בקנה אחד עם ההתייחסות לראש החודש השביעי כ'ראש השנה'.

ב. ראשית השנה

אמנם, נקודה אחת מערערת תמונה אחידה זאת: אין בתורה שום חג שחל בראש חודש, אלא 'יום התרועה' בלבד - והרי מסתבר שראש השנה חייב לחול בראש חודש (ולו מאותה סיבה, שאין מוסיפים בעיבור שנים, אלא חודש שלם). תשובה לדבר ניתן ללמוד מפרשת היובל:

והעברת שופר תרועה בחדש השביעי בעשור לחדש ביום הכפרים תעבירו שופר בכל ארצכם. וקדשתם את שנת החמשים שנה... (ויקרא כ"ה, ט-י).

"יום תרועה" בכל שנה חל באחד לחודש השביעי, והנה, "שופר תרועה" מכריז על שנה חדשה ומיוחדת, שנת היובל, והוא חל ביום הכיפורים. מדוע? מה ניתן ללמוד מכך? הנה בתוך פרשה שעוסקת פעמים אחדות בשנה חקלאית, שמתחילה בזרע, אנו מגלים בפירוש 'ראש שנה', שמתחיל ב"שופר תרועה", ובחודש השביעי - לפני חג הסוכות; אולם ראש השנה הזה חל ביום הכיפורים, בעשור לחודש! ברור אם כך, שהשנה מתחילה בכל זאת בחודש השביעי על ידי תרועת השופר בחג, שחל בראש חודש, ורק שנת היובל מתחילה ביום הכיפורים; אך מדוע מתחילה שנת היובל ביום הכיפורים, בעשור לחודש? וכיצד אפשר ליישב את כל הפסוקים שמעידים על שנה חקלאית שמתחילה בזרע עם היורה (= מרחשוון), עם הפסוק שקובע את ראש שנת היובל ביום הכיפורים?

התשובה נתבררה לי לאחר שנים של תהייה וחיפוש: ראש השנה בתורה איננו יום, אלא תקופה, עונת מעבר, הכוללת בתוכה את כל חגי החודש השביעי (= תשרי), מיום התרועה עד שמיני עצרת. יום התרועה איננו אלא ראש החודש שבו מתחילה השנה, ובו מסתיימת גם השנה הקודמת.

השנה (החקלאית) היא שמשית ($365\frac{1}{4}$ יום בערך), והיא ארוכה משנים עשר חודשי ירח ב-11 יום בערך. השנה החדשה, במובן הפורמלי, מוכרחה אפוא להתחיל לפני שהסתיימה השנה הקודמת, אם מונים אותה לפי חודשים. החודש השביעי הוא התקופה שבה נכנסת שנה ויוצאת שנה, כלומר: "תקופת השנה". אולם השנה החקלאית איננה תלויה בראש חודש ירחי בשום אופן, ולכן האסיף העיקרי, של גורן ויקב, מסתיים בחודש האסיף (= הסוכות).

שמיני עצרת הוא אפוא ראש השנה החקלאית, לזרע ולמטר, וכך הוא עד היום הזה, בתפילה ובתודעה. כך מתיישבים כל הפסוקים המוכיחים, שחג האסיף (= חג הסוכות) הוא "בצאת השנה", וגם כל הפסוקים, שבהם השנה מתחילה ביוֹרָה ובזרע. אכן, שמיני עצרת סמוך הוא לתחילת הגשמים ולזרע, אולם 'ראש שנה' הרי אינו יכול לחול באמצע חודש - כשם שחודש אינו יכול להתחיל באמצע יממה, אף על פי ש'ככה זה בטבע'.

לפיכך, קבעה לנו התורה את ראש חודש השביעי, כראש חודש של ראשית השנה (= ראש ראשית השנה), ודי בכך כדי להוכיח על תפקידו המיוחד.

מדוע לא קראה לו התורה 'ראש השנה'? מפני, ש'ראש השנה' בתורה איננו יום, אלא 22 ימים - ראשיתם בראש החודש השביעי, שהוא יום התרועה, המשכם ביום הכיפורים - ראש שנת היובל, ואחריתם בשמיני עצרת, מיד אחרי 'צאת השנה' של חג האסיף, שהוא ראש השנה החקלאית, של מטר ושל זרע.

כל יום מן הימים האלה, יש בו משהו של ראש השנה, אבל יום התרועה, יום הכיפורים ושמיני עצרת, הם ימים מיוחדים, שכל אחד מהם קשור במיוחד בהיבט אחר של 'ראש השנה'. יום התרועה הוא ראש החודש הירחי של ראשית השנה החקלאית-שמשית, כי הוא ראש החודש הירחי, שבו יתחלפו השנים. יום הכיפורים הוא יום הכפרה המסכם לכל

השנה שעברה, על כל עוונותיה, והוא באמת היום השלם האחרון של השנה הקודמת, כפי שיתברר לנו בהמשך. שמיני עצרת הוא אכן ראש השנה החקלאית, מפני שהוא סמוך לגשם ולזרע.

הוכחה לדבר וזכר לדבר, מן המקרא:

הוכחה, מלשונו של יחזקאל (מ', א) על יום הכיפורים: "בעשרים וחמש שנה לגלותנו בראש השנה בעשור לחדש" - כלומר, בראשית השנה בעשור לחודש. אפשר, שהייתה זו שנת היובל, שמתבקשת ומוכרזת ביום הכיפורים, כפי שדרשו חז"ל (ערכין יב ע"א); אך מצד הפשט, אין הכרח בדבר: "בראש השנה [= בראשית השנה] בעשור לחדש". וזכר לדבר: קרבן המוסף של יום התרועה, של יום הכיפורים ושל שמיני עצרת - שווה: פר אחד, איל אחד, שבעה כבשים (ושעיר לחטאת, במדבר כ"ט). זאת בניגוד למוסף ראש חודש, חג המצות וחג השבועות, שגם להם אותו קרבן מוסף (שני פרים).

אבל, עלינו לשאול: אם חג האסיף (= חג הסוכות) חייב לחול "בצאת השנה", ואם ראש השנה החקלאית קשור לעונת המטר והזרע, ואם 'ראש שנה' חייב לחול ב'ראש חודש' - מדוע לא בחרה התורה את חודש מרחשוון - לקבוע חג בראש החודש השמיני, אשר צמוד באמת לעונת הזרע והמטר?

ועוד: מפני מה מכריז 'יום תרועה' את ראש החודש של ראשית השנה בכל שנה, בעוד שבשנת היובל "שופר תרועה" מכריז על קידוש שנת היובל ביום הכיפורים דווקא?

ובכלל - מדוע באמת לא יהיה יום אחד ראש לשנה בתורה, כפי שנתפס 'ראש השנה' אצל חז"ל?

ג. משמעותו המעגלית של לוח השנה: חוליות בשלשלת

התשובה מחייבת שתי הקדמות - אחת רעיונית, והשנייה חוזרת ליסודות הלוח הכפול ולסוד העיבור. תפיסת הזמן בתורה בפרט, ובעולם המחשבה הדתית בכלל, איננה יכולה להיות 'קווית-פרטנית' - אי-אפשר לחשוב על סימון תאריכים ביומני פגישות במשרד ובעבודה, ולא על תלישת ימים שעברו מן הלוח. התפיסה גם איננה משפטית-חוזית, שבה אין התאריך אלא אמצעי לניהול מושכל וצודק של מערכת היחסים המורכבת בין בני אדם ביצריהם ובסכסוכיהם.

מובן, שהתפיסה המשפטית-חוזית שררה גם בעולם העתיק, ויעידו על כך אלפי החוזים שנמצאו בארכיונים העתיקים, בפרט במסופוטמיה.¹ אבל לא זאת תפיסת הזמן הדתית, אשר בנויה על תודעה של רצף, מחזוריות וזיכרון.

בתודעת הרצף אין שום יום עומד לבדו - הוא נקשר ומתחבר עם היום שחלף ואל היום הבא, בשלשלת של חוליות רצופות - "מימים ימימה". בתודעה המחזורית לא היום ולא התקופה עומדים לבדם - הם נקשרים ומתחברים בשלשלת עם התקופות שחלפו, ובפרט עם התקופה המקבילה אשתקד, ובשנים שלפניה. הם חותרים גם אל הערפל בתקופה שתבוא ובשנים שתבואנה. תודעה זו קשורה גם בקשר בל יינתק עם המחזוריות המעגלית שבטבע. כל עונה שבטבע יש לה תחושות מראה וריח מוכר של שקיעות וזריחות, ימים מתקצרים ומתארכים, חילופי חום וקור, לחות ויובש, זרע וקציר, הפריה-פריחה-גמילה-קמילה. "מימים ימימה" - זכר למעשה בראשית. בתודעת הזיכרון, גם השנים אינן חולפות סתם כך באותו המעגל הטבעי, הבראשיתי - אלא מתקשרות אל השנים שחלפו בזיכרונות אישיים, משפחתיים, לאומיים והיסטוריים - 'זכר למעשה בראשית' - 'זכר ליציאת מצרים'.

תודעת הרצף, המחזוריות והזיכרון יוצרת חיים בעלי משמעות - הניתוק, ההפרדה והשכחה הם המוות. שלשלת הזמן ותודעת הזיכרון הם החיים. המתים, שזוכרים אותם בימי הזיכרון, ולאורך שנים - חיים בתודעה, ומתים רק בגופם,

¹ עיין: י' פינקלשטיין, ערך 'משפט, המשפט במזרח הקדמון', אנציקלופדיה מקראית ו, ירושלים תשכ"ח, עמ' 590-589, ובביבליוגרפיה בסוף הערך שם (עמ' 614)

ואילו כאשר "אין זכרון לראשנים וגם לאחרנים שיהיו לא יהיה להם זכרון עם שיהיו לאחריה" (קהלת א', יא), אז אין שום טעם ומשמעות גם במחזוריות הטבע כשלעצמה, בזריחות ובשיקיעות וברוח הסובב, ובמחזור המים שבטבע - הכול הוא רק "הבל הבלים הכל הבל" (שם, ב).

אילו בחרה התורה בראש חודש השמיני, כחג תרועת ההכרזה על שנה חקלאית חדשה, היה פירוש הדבר, כי רק אחרי שכלתה שנה (וקללותיה?), אחרי תום האסיף, אחרי שהותרנו שנה של הצלחות, צלקות וכישלונות מאחורינו - רק אז אנו פותחים בשנה חדשה, שיש בה ציפיות נפלאות לשנה של ברכות, שפע ושגשוג. זהו ניתוק בין שנה אחת לחברתה - אין זו שלשלת רצופה ומלאת חיים.²

מתוך הקדמה רעיונית זו נשוב אל 'ראשית השנה' בתורה, כדי לומר, שהיא חופפת בדיוק את 'אחרית השנה', 'צאת השנה' או 'תקופת השנה' - שנה אחת שלובה בחברתה לבלי הינתק, כמו חוליות בשלשלת. השנה החדשה מתחילה לפני שהשנה הקודמת הסתיימה!

ככה זה בטבע: שקיעת החמה פותחת יממה חדשה, אך היום שעבר עודנו משמיע את קולותיו האחרונים. 'בין השמשות' שייך לשני הימים, ומבחינה הלכתית הוא ספק - ספק יום שעבר, ספק היום הבא. בנושאים שונים אנו חותכים את הספק, בצורות שונות, אך ביסודו של דבר יש כאן יחידת זמן ששייכת לשני הימים. כך גם בבוקר, בין עלות השחר לזריחת החמה. מסיבה זו, שבת נמשכת תמיד כ-25 שעות ולא 24 - חייבים להקדים את כניסתה, ולאחר את יציאתה.

כך גם בטבע החקלאי - ההכנות לחריש ולזרע של השנה הבאה הן בעיצומן, שעה שהחקלאים עדיין עסוקים עד מעל לראש באיסוף יבולים ותוצרת של השנה הקודמת, ובהוצאתם מן השדה לפני הגשמים. אין זו תמונה של נס, אלא של ברכה ושפע ביבולים הטבעיים, כאשר מתקיימת הברכה הנבואית:

הנה ימים באים נאם ה' ונגש חורש [שבכרם, יב"נ] בקצר ודרך ענבים במשך הזרע והטיפו ההרים עסיס וכל הגבעות תתמוגגנה (עמוס ט', יג).

והתקבולת מוכיחה את פירושו: חורש (בכרמים) מקביל לדרך ענבים. אמנם, בשעת הפורענות והחורבן של ממלכת ישראל, על פי נבואות עמוס, גם אלה הן תמונות נחמה וישועה מרחיקות לכת. כך בדיוק אנו שומעים מנבואת זכריה: כה אמר ה' צבאות עד ישובו זקנים וזקנות ברחובות ירושלים ואיש משענתו בידו מלב ימים. ורחובות העיר ימלאו ילדים ילדות משחקים ברחבתיה (שם ח', ד-ה).

אכן, ברכת טבע שופע נחשבת לנס מופלא. תקופת חגי תשרי, המפגש של האסיף עם החריש והזרע, היא 'בין השמשות' של 'צאת השנה' ו'תקופת השנה', אחרית וראשית יחד, ממש כמו קטע החפיפה בין שתי חוליות שבשלשלת, מבטאת נאמנה את תודעת הרצף, המחזוריות והזיכרון שבתורה. היא שייכת לשנה המסתיימת כמו לשנה הנכנסת.

ד. מנהגי ראשית השנה

גם המנהגים 'יודעים' זאת - טוב יותר ממסביריהם. מנהגי הסליחות, תפילות הדין והתחנונים נמשכים בצורות שונות (סליחות/הושענות) עד סוף סוכות, עד הושענא רבה. הדין על המים בחג הסוכות, שכמובן משפיע על כל החיים כולם,

² אנו מכירים תודעת זמן זו, ממושגי הזמן של שנות הלימודים: לאחר המבחנים, הציונים, הצהלה והאכזבות, הסיכומים והפרידות, בא תורו של 'החופש הגדול'. שנת לימודים חדשה תתחיל אחרי 'החופש הגדול', כאשר הכל נקי ומצוחצח, ספרים חדשים ומחברות נקיות, נקיות מכל קשקוש, טעות וכישלון, מלאות ב'שלמות' של אפס, ובתקוות גדולות 'לאין סוף'. בדרך כלל, זה קורה בחודש אלול-ספטמבר, שהוא חודש התשובה והסיכומים בשנה היהודית, כלומר, 'חודש המבחנים והציונים'. אכן יש סתירה מוחלטת בין תחושת ההתחלה החדשה הנקייה מכול עומסי העבר, לבין התחושה היהודית - כמו התחושה החקלאית - של סוף שנה עמוסה בהצלחותיה ובכישלונותיה, לקראת הסיכום של ימי הדין והרחמים

הפך את הושענא רבה ליום החיתום האחרון, במנהג, בתפילה ובתודעה. מזמור תהילים כ"ז ("לדוד ה' אורי וישעי ממי אירא..."), שנאמר כל חודש אלול, נאמר גם בתשרי, עד סוף סוכות. הדבש על השולחן במנהגי אשכנז, כמאפיין ברכת השפע של שנה חדשה, חוגג על השולחן עד שמיני עצרת. במחזור קריאת התורה הפך שמיני עצרת ל'ראש השנה' של קריאת התורה, בנוסף לתפקיד ההיסטורי כראש השנה לתפילת הגשם, בראש השנה החקלאית. המנהגים אינם מכירים יום אחד שהוא לבדו ראש השנה. גם סוגיית הגמרא נוטה לדעה, שראש השנה בתור יום אחד, מסוים קבוע, חשוב בעיקר לשטרות, על פי התפיסה המשפטית-חוזית של הזמן. תפיסה זו מושלת בחיי החול. "באחד בתשרי ראש השנה לשנים - למאי הלכתא? אמר רב פפא: לשטרות, דתנו, שטרי חוב המוקדמין פסולין, והמאוחרין כשירין..." (ראש השנה ח ע"א). ידידי ר' מנחם כ"ץ הביא לכך ראייה מעניינת מלשון התוספתא, בתחילת ראש השנה (פ"א ה"ז, מהד' ליברמן עמ' 306): "תשרי ראש השנה לשנים..." - "תשרי", ולא אחד בתשרי. דברים אלו עולים בקנה אחד עם שיטת הירושלמי (ראש השנה פ"א, נו ע"ב), שרק שלושים יום בשנה נחשבים שנה למלכים, ולא יום אחד כשיטת הבבלי (ראש השנה ב ע"ב). ראש השנה פרוש על רובו של חודש תשרי.

ה. חישובי הלוח הכפול

בתוך 'בין השמשות' יש קטעי זמן שקרובים יותר ליום, ויש קטעי זמן שקרובים יותר ללילה. גם בחודש תשרי יש הבדל בין עשרת ימי תשובה, לבין חג האסיף (= חג הסוכות). כאן אנו חוזרים למבנהו של הלוח הכפול, הירחי-שמשי. שנים עשר חודש אינם שנה, מכיוון ששנים עשר חודש (ירחיים) הם רק 1 ± 354 , בעוד שנה (שמשית) היא קצת פחות מ- $365\frac{1}{4}$ יום. לכן, אם הכרזנו על שנה חדשה בראש החודש (הירחי) השביעי, שהוא ראש החודש של ראשית השנה - חודש שבו שנה יוצאת ושנה נכנסת - הרי שבסוף החודש השישי הבא (כ"ט באלול) לא תסתיים שנה (דהיינו, שמשית), אלא רק שנים עשר חודשים (דהיינו, ירחיים). נמצא, שעשרת ימי תשובה שייכים גם לשנה שעברה, אפילו מבחינה חשבונת פשוטה. "יום הכיפורים" הוא היום ה- 1 ± 364 בשנה שהולכת ומסתיימת, וזה הרבה יותר חשוב מתפקידו כיום העשירי בשנה החדשה. "יום הכיפורים" חותם את השנה שעברה, ומכוון לכפרת כל עוונותיה ולטהרה שלמה. העובדה, ש"יום התרועה" כבר פתח את ראשית השנה בראש החודש הירחי, רק מדגישה ביתר שאת את חשיבותו של "יום הכיפורים" כיום החיתום של השנה הקודמת.

מדוע לא ב"א בחודש? - מפני ש"א בחודש הוא לפעמים כבר חורג מעבר ל-365 יום של שנה מלאה, בשעה שיום הכיפורים הוא תמיד - היום האחרון השלם בשנה שעברה.

עכשיו ברור, לפי פשוטו של מקרא, מדוע שנת היובל מתקדשת רק ביום הכיפורים. שנת היובל היא מקרה חריג ומיוחד במינו, שבו יש שתי שנים מקודשות - רצופות. באמת, איך יכולה להתקדש שנת היובל, אם עדיין לא נסתיימה שנת השבע השביעית, שהתחילה פורמלית בראש החודש השביעי בשנה שעברה, ומסתיימת ביום הכיפורים?

עוד ראייה רמוזה בהפרש הימים: 10 ימים בין יום התרועה ויום הכיפורים, אבל מאידך 22 ימים בין יום הזיכרון לשמיני עצרת, הפרש שמחזיק פעמיים את 11 הימים שבין שנת שמש מלאה לבין 12 חודשי ירח ממוצעים. כלומר, זהו ההפרש בין 24 חודשי ירח, לבין שנתיים חקלאיות-שמשיות. והרי, בשנה השלישית ייכנס חודש עיבור ויאזן את החשבון. יש פה איזון פשוט ומופלא בין חודשי הירח ושנת השמש, בעוד החשבון המדויק שמור לחכמים. מכאן עולה, שיום הכיפורים, ראש שנת היובל, הוא יום הסיום והחיתום של שנת השמש, אשר התחילה ביום התרועה שלפני שנה. ואילו שמיני עצרת הוא ראש השנה מבחינת החגים והרגלים, סיום האסיף לקראת הזרע. יום התרועה ושמיני עצרת פותחים את השנה, ויום הכיפורים מסכם וחותם (כמו גם הושענא רבה, היום האחרון של חג האסיף [= חג הסוכות], במנהגים).

הברייתא של הקטורת גם היא ראייה טובה (כריתות ו ע"א). לוח הקטורת הוא שמשי - 365 מנים כנגד ימות החמה - בין שבת, בין חג או יום חול - רק יום הכיפורים מסכם וחותם את הקטורת. שלושה מנים יתרים להקטרה המיוחדת, המכפרת על הכול - אחת בשנה.

לפיכך, שני ימים אלה - יום התרועה ויום הכיפורים - הם הפוכים ומשלימים ומתקשרים זה לזה כשני חגי לוח: יום התרועה פותח ויום הכיפורים מסיים. לכן, הם מופיעים בתורה יחד, וקשורים זה בזה במילה "אך" - "אך בעשור לחדש השביעי הזה יום הכיפורים הוא..." (ויקרא כ"ג, כז). לכן, הם אינם מופיעים בתורה עם שלושת הרגלים (כי הם חגי לוח). "יום התרועה" הפותח הוא 'יום טוב מקרא קודש', ויום הכיפורים החותם - יום צום, עינוי וכפרה.

כיצד הפך 'יום התרועה' לראש השנה³? 'יום התרועה' הוא בוודאי ראש חודש ירחי של ראשית השנה. כיוון שהחודשים והימים נמנים למולד הירח, הרי שאת ראש החודש הירחי, שאחריו יחול ראש השנה השמשי, חובה לציין במיוחד כיום תרועה וזיכרון, כפתיחה לזיכרון מתמשך של ראשית שנה (שהיא גם אחרית שנה). לכן הוא גם ראש החודש היחיד בשנה, שהתורה קבעה אותו כחג שבתון, מקרא קודש ואיסור מלאכה (ויקרא כ"ג, כד; במדבר כ"ט, א). ברם, מה שקוראים חז"ל בלשון עממית ופשוטה "ראש השנה", איננו בתורה אלא ראש החודש של ראשית השנה, חג יחיד בתורה שחל בראש חודש (= יום זיכרון ותרועה).

אלא שמושג ארוך ומורכב כזה נתקצר לו בתודעה, בלשון חכמים ובלשון העם (כמשוער) בדרך הבאה:

ראש החודש של ראשית השנה <

ראש ראשית השנה <

ראש השנה

התורה איננה יכולה ואיננה רוצה לנקוב בשם המפורש "ראש השנה", לא רק בגלל הדגש שהיא שמה על החודש הראשון, חודש האביב, אלא גם מפני ששם זה איננו מדויק! אין יום אחד יכול להיות ראש שנה, בלוח כפול שחודשיו ירחיים, אך שנתו שמשית וחקלאית. אכן, פירושו הולם במדויק את הפסוק היחיד בתורה, שמזכיר מושג דומה: "מִרְשִׁית הַשָּׁנָה עַד אַחֲרֵית הַשָּׁנָה" (דברים י"א, יב) - לא יום אלא תקופה. התקופה שלפני היורה, כפי שנאמר בהמשך: "וַנִּתְּנִי מֵטֵר אֶרְצְכֶם בְּעֵתוֹ יוֹרָה וּמִלְקוֹשׁ וְאֶסַּפְתָּ דָגָן וְתִירֹשׁ וְיִצְהַרְךָ" (פס' יד). ראשית השנה = אחרית השנה - הם המפגש שבין סיום האסיף לבין היורה.

אכן, סוגיית התלמוד (ראש השנה ח ע"א) מחפשת בפסוק הזה מקור לראש השנה מן התורה, ומיד שואלת: ומניין לנו שזהו תשרי? התשובה, נסמכת על הפסוק בתהילים (פ"א, ד-ה): "תקעו בחדש שופר בכסה ליום חגנו כי חק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב". לאמתו של דבר, אין זה אלא ניסוח אחר לחג יחיד בתורה שחל בראש חודש: איזהו חג שהחודש מתכסה בו, הוי אומר זה ראש השנה, ובו מתנהל "משפט לאלהי יעקב", עם 'זכרון התרועה'.

© Yeshivat Hakibbutz Hadati - Ein Tzurim, 2002/5763

³ ציון. שגם בתפילה לא קראו לו חז"ל 'ראש השנה', אלא 'יום הזיכרון'